

Kaynakları ve Yapısal Özellikleri Açısından Hititlerde Etik

Ethics in Hittites in Terms of Its Resources and Structural Features

Doç. Dr. Ensar YILMAZ¹

Öz

Klasik etiğin temel soruları “İyi nedir?” ve “Nasıl yaşamalı?” sorularıdır ve tarih boyunca bu sorulara dolaylı veya doğrudan yanıt verebilen tek olgu ise dindir. Engin hoşgörü politikası izleyen Hititler, birbirinden oldukça farklı toplumların inançlarını tek bir alanda eriterek, kendine özgü bir inanç mozaigi oluşturmuştur. Özgün bir kültüre, sosyal ve siyasal bir örgütlenmeye sahip Anadolu'nun en eski halkı olarak Hititler görülmektedir. Hitit toplumunun Anadolu'da değişik kültürlerle iç içe yaşaması inanç sistemini de etkilemiş, böylelikle farklı kültürlerin etkileşimi politeist bir dinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Tanrıların yaşamlarının her alanına müdahale eden varlıklar olarak gören Hititler, onları memnun etmek için de çeşitli ritüeller tertip etmişlerdir. Hitit dönemine ait tabletlerin büyük bir kısmını dinsel metinler oluşturur, bu da Hitit toplumunda din kavramının kapladığı yeri göstermesi bakımından önemlidir. Toplumlardaki din ve inanç dünyası o toplumların etik anlayışlarına kaynaklık ederek yaşam pratiklerinde ahlaki kurallara dönüşür. Bu kurallar da politik ve sosyoekonomik düzlemde yapıların ortaya çıkmasına etki eder. Ahlaki pratik ve kuralların temellerini ve yöneldikleri değerler kümesini araştıran bir disiplin olarak tanımlanan etik kavramı, bu biçimiyle iyi/kötü ayrımında bulunur; davranışları felsefi bir düzlemde anlamlandırmaya çalışarak, doğru-yanlış, iyi-kötü, toplumsal sorumluluk gibi temel kavramları ele alıp bunlara ilişkin sorular sorar. Sonuç olarak denilebilir ki Hititlerdeki din ve inanç dünyası etik anlayışlarına kaynaklık ederek gündelik yaşam pratikleriyle ahlaki kurallar şeklinde politik ve sosyoekonomik düzlemlerde yapılaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, etik, din, ahlak

Makale Türü: Derleme

Abstract

The basic questions of classical ethics are "What is good?" and "How to live?" and throughout history, the only phenomenon that has been able to respond to these questions directly or indirectly, is religion. Hittites, who carried out a policy of universal tolerance, created a unique faith mosaic by lumping together the faiths of different and nations. Hittites are considered to be the oldest nation in Anatolia to have its own culture, social and political organization. The fact that Hittite society lived together with different cultures in Anatolia effected their belief system; therefore, the interaction of different cultures created a polytheist religion. Hittites who saw their gods as beings intervening in every aspect of their life organized various rituals in order to please them. Most of the tablets belonging to the Hittite period are religious texts, which is important in terms of showing the place occupied by the concept of religion in the Hittite society. The world of religion and faith in societies turns into moral rules in life practices by being the resource of the ethical understandings of these societies. These rules are influential in the creation of structures in political and socio-economic dimensions. The concept of ethics, defined as a discipline that studies the foundations of moral actions and rules, as well as the values to which they are directed, separates the good from bad, tries to make sense of behaviors on a philosophical dimension, and asks questions related to concepts such as true-false, duty-responsibility, and the social accountability. As a result, it can be said that the world of religion and faith in Hittites guides their ethical understanding and is structured with daily life practices as moral rules in political and socio-economic dimensions.

Keywords: Hittites, ethics, religion, morality

¹Istanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ensaryilmaz24@gmail.com

Atf için (to cite): Yılmaz, E. (2023). Kaynakları ve yapısal özellikleri açısından Hititlerde etik. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 1574-1582.

Paper Type: Review

Giriş

Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca pek çok uygarlığın yaşam alanı Anadolu, zengin bir kültürel mirasın sahibi olmuş, Hitit Uygarlığı da bu mirasın önemli bir parçasında yer almıştır. Aslında Hititler, Hind-Avrupalı bir halk olarak kendilerine Nesice konuştukları için “Nesili” adını vermişlerdi (Akurgal, 2021, s.18).

Mezopotamya, Hatti ve Hurri etkilerinin Hititler üzerinde yoğun bir etkisinin olmasına karşın, Hititler yine de kendilerine özgü ve Yakınoğu’da benzeri olmayan yüksek düzeyde bir uygarlık oluşturmuşlardı (Akurgal, 2021, s. 75). Anadolu topraklarının gelişimine önemli katkı sağlayan Hititler, yerleşim alanlarını bu topraklarda M.Ö. 2000 dolaylarında kurmaya başlamış, tarım ve hayvancılık merkezli ekonomileriyle gelişmiş bir siyasi yapı da oluşturmuşlardır.

Bir başka önemli nokta ise tarihin Anadolu’da ilk düzenli, derli toplu, yasaları, kurumları, belli bir yaşam anlayışı olan en önemli kuruluş olarak Hititleri göstermesidir. Özgün bir kültüre, sosyal ve siyasal bir örgütlenmeye sahip Anadolu’nun en eski halklarından biri olarak Hititler görülmektedir.

İnanç sistemlerinden örgütlenme biçimlerine, gündelik yaşamlarından ve dillerinden sözlü ve yazılı kültürlerine değin birçok açıdan sıradışı ve dikkat çekici bir uygarlık olan Hititler, bıraktığı mirasla kendinden sonraki toplumları hem çağdaşlarıyla hem de kendinden önceki toplumlarla birleştirmiş, dilsel ve kültürel açıdan ise günümüzün pek çok toplumunda bile halen varlığını sürdürmüştür (Altunok, 2019, s. 156).

Hitit dönemine ait tabletlerin büyük bir kısmını dinsel metinler oluşturur, bu da Hititlerde din hayatın kapladığı yeri göstermesi bakımından önemlidir. Hititler Anadolu’ya dışarıdan gelmelerine rağmen kendi tanrılarının yanında karşılaştıkları yerel toplulukların sahip olduğu tanrılardan ve inançlardan da etkilenecek dini hayatlarını şekillendirmişlerdir (Demirci & Falay, 2016, s.58).

Toplumlardaki din ve inanç dünyası o toplumların etik anlayışlarına kaynaklık ederek yaşam pratiklerinde ahlaki kurallara dönüşür. Ahlak ise bir kültür çevresinde kabul edilen, değerler manzumesi ve bu değerlerin nasıl yaşatılacaklarını ortaya koyan kurallar bütünüdür. Bir başka ifadeyle bir toplumun belli bir tarihsel dönem boyunca, belli türden inanç, emir, yasak, norm ve değerlere göre düzenlenmiş ve gelenekleşmiş yaşama biçimi olarak tanımlanabilir (Cevizli, 2002, s.3).

Bir topluluğun hayatı kurallarla belirlenir (Pieper, 2012, s.20). Bu kurallar da politik ve sosyoekonomik düzlemde yapıların ortaya çıkmasına yol açarak bir toplumsal temellendirme sürecinin inşası söz konusu olur. Etikte temellendirme türlerinden biri de sosyolojik temellendirme. Burada ahlakın kaynağı ya da temelinde toplum sözleşmesi bulunur, ahlak olgusuna sosyal düzen açısından bakılır ve dolayısıyla, ahlaklılık sosyal uzlaşmalara, insanın sosyalleşmesine dayandırılır (Cevizli, 2002, s.20).

Ahlaki pratikler ve kuralların temellerini ve yöneldikleri değerler kümesini araştıran bir disiplin olarak tanımlanan etik kavramı, aynı zamanda insan eylemlerini konu alır (Pieper, 2012, s.17), bu biçimiyle iyi/kötü ayırımında bulunur; davranışları felsefi bir düzlemde anlamlandırmaya çalışarak, doğru-yanlış, iyi-kötü, toplumsal sorumluluk gibi temel kavramları ele alıp bunlara ilişkin sorular sorar (Usta, 2011, s.40).

Toplumlardaki etik anlayış toplumsal pratiklere yansiyarak sosyolojik bir görünüm kazanır. Bu bağlamda bir toplumun etik anlayışı din ve inanç alanından politik ve sosyoekonomik düzlemlere yapısal özellikler gösterir.

Çalışma, Eskiçağ tarihçileri, arkeologlar ve Hititologların değerli çalışmalarından faydalanarak konuyu sosyolojik açıdan ele almayı amaçlamaktadır. Bir diğer deyişle bu

çalışmalardan hareketle Hititlerde etik anlayışın yapısal boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışmaktır.

1. Etik Anlayışın Kaynağı Olarak Hititlerde Din ve İnanç

M.Ö. 17. yüzyıl itibarıyla Hititler, Hattuşa (bugünkü Çorum ili sınırları içinde Boğazköy) kentini kendilerine başkent yaparak, yerel krallıklarından oluşan partikülarist yapıdaki Anadolu'da merkezi bir devlet oluşturma sürecini başlatmışlardır (Sevinç, 2008, s.13).

Hitit devleti başlangıçta bir şehir devletiydi. Erken Hitit çağında Pithana ve oğlu Anitta'nın girişimleri sonucu diğer kentlerin devlete katılması ve daha sonra devlet merkezinin Kuşşar'dan Hattuşa'ya taşınması ile Hatti bölgesinde yönetsel bir bütünlüğe ulaşıldı. Yönetim merkezi Hattuşa'daki saray oldu (Alp, 2000, s.147).

Başkent Hattuşa'da gerçekleştirilen düzenli kazılar sayesinde Hititlere ait pek çok metne ulaşılmıştır. Yaklaşık otuz bin civarındaki bu tabletlerin büyük bir kısmının dinsel metinlerden meydana gelmesi ise Hititlerin din ile bağlarının ne kadar güçlü olduğuna işaret eder. Anadolu'daki farklı kültürlerle bir arada yaşadıkları için dinsel yaşamları da etkilenen Hititlerde, böylelikle pek çok kültürün etkisiyle oluşmuş politeist bir din anlayışı ve uygulaması oluşmuştur. Farklı kültürlerle bir arada yaşayan Hititler merkezi gücü ve toplumsal birliği sağlamak için diğer kültürlerin tanrılarını da kendi panteonlarına dahil etmişlerdir (Akdağ, 2018, s.24). Buradan da anlaşılacağı gibi Hitit dini, çok tanrılı bir devlet dinidir ve bu din, kendine ait yerel geleneksel yapısıyla yerel kültürlerin ve Hattuşa'ya bağlı kralın devlet dininden ibarettir.

Hititler, eski Anadolu ve diğer yabancı uluslardan bire bir etkilenmiştir. Bu etkileşim arasında, Hatti ve Hurri uluslarının efsaneleri başta gelir. Bununla birlikte Hititlerin, Hurrilerce Hitit edebiyatına geçtiği bilinen Mezopotamya ve Kenan ülkesi uluslarının mitoslarından da etkilendikleri bir gerçektir (Karauğuz, 2021, s.16).

Hayatlarını teokratik bir inanca göre biçimlendiren Hititler, başlarına gelen her olayı tanrılara bağlamışlardır; mutlulukları, hastalıkları ya da yenilgileri, bir başka ifadeyle hayatın her alanını tanrıların belirlediğine inanmalarına yol açmıştır. Tanrıların hışımına uğramamak için de onlara çeşitli kurbanlar sunan Hititlerde, öte dünyada mutlu bir yaşam sürüleceği inancı hâkimdir. Bayram törenleri yaparak dualarla anmaya özen gösterdikleri tanrıların, geçimlerini sağladıkları tarım ve hayvancılık gibi alanlarda da yeri büyüktür; bu nedenle dualar aracılığıyla onlardan toprakları ve hayvanları bereketli kılmalarını istemişlerdir (Kayaöz, 2019, s.107).

Hititlerde ölümden sonraki bir hayata inandıklarını gösteren uygulamalar görmek mümkündür. Örneğin ölümlerini gömme âdetleri, mezarlara konulan hediyeler gibi. Ancak, inançları gereği sıradan insanlar öldükten sonra yeraltına inerler, krallar ise tam tersi biçimde tanrılaşarak gökyüzüne çıkarlar (Demirci & Falay, 2016, s.54).

Hititlerin Suriye ve Mezopotamya kültürlerinden etkilenmesi, inanç sistemlerini de belirlemiştir; bu kültürlerin bir parçası olan aşk tanrıçası, bereket tanrıçası gibi dini inançları kendi kültürlerine de dahil etmişlerdir (Kayaöz, 2019, s.109).

Tanrılar ve tanrıçalar için yapılan ayinlerin büyük bir kısmının temeli temizlik uygulamalarına dayanır. Burada öncelikli amaç, insanın, toplumun ve kentin kirlerinden arınması ve temizlenmesidir. Antik çağda ruhsal kirlenme fiziksel kirlenmeyle eş tutulmuş, birtakım ritüeller aracılığıyla da kirden arınabileceğine inanılmıştır. Bu nedenle ruhsal kirlenmeden arınmak maksadıyla sadece yıkanmazlar, aynı zamanda temiz giysiler giyip güzel kokular da sürerler, tanrıçalara-tanrılara armağanlar verip onlara dualar da ederlerdi (Sevimli, 2005, s.9).

Tanrıların yaşamlarının her alanına müdahale eden varlıklar olarak gören Hititler, onlardan zarar görmemek ve fayda sağlamak için çeşitli ritüellere başvurmuşlardır. Büyük ritüelleri de tıpkı diğerleri gibi içinde dans ve çeşitli eylemlerden oluşur ve bu ritüellerde

danslar, adaklar, müzikler ve büyü sözler göze çarpar. Büyü, insan hayatını tehdit eden birtakım olay ve durumların meydana geldiği kimi anlarda yapılan bir ayindir; ancak alanında yetkinleşmiş bazı kişilerin yürütebildiği bu ayin, hasta ile tanrı, cin ve melek gibi ruhani güçler arasında ilişkilerin kurulmasıyla gerçekleştirilir. Gizil güçleri kendine çeken ve dinle ilgili çok daha büyük doğüstü güçleri denetim altına almaya çalışan 17 büyü vardı. Hitit inancında insanların günahkâr, tanrıların ise cezalandırıcı olduğu düşüncesi yer etmişti; bu nedenle insanlar günahlarının kefaretilerini hastalıklarla, felaketlerle öderler, bunları kendilerinden uzak tutmanın yolu da tanrıların hoş tutmaktan geçirdi. Kötülüklerden korunmanın yolu ise büyüydü (Akdağ, 2018, s.25).

Hititlerin inanç dünyasında insan daha yaratılışından itibaren iyilik ve kötülüğü içinde taşımaktadır. Bu nedenle günah işlemeyen insan yoktur. Yalan söylemek, sır saklamak da günahdır. Bu düşünce sistematığına göre, hiyerarşik olarak çocuklar anne-babalarına, hizmetçiler beylerine, küçükler büyüklerine, memurlar krallarına, krallar da tanrılarına işledikleri suçları itiraf etmekle yükümlüydüler (Özdemir, 2020, s.87). Bu anlayış hem bireysel hem de toplumsal bir denetleme/disiplin mekanizması olarak da yorumlanabilir.

Genelde yeryüzündeki dinler söz konusu olduğunda dinin, dolaylı veya doğrudan bir yaşama biçimi sunması nedeniyle aynı zamanda ahlaki bir sistem olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira gelişmiş bir din, insanların inançları, davranışları, tutumları ve duygularıyla ilgili olarak insandan ciddi taleplerde bulunur ve beşeri belli bir 'kurtuluş yolu' gösterir. Veya tanrının insanlara yönelik taleplerini dile getirir. Bununla beraber, bir dinin ortaya koyduğu öğretilerin önemli bir etik boyutu da söz konusudur; çünkü evrenin nihai kaynağı ve doğasından insanın doğası ve evrendeki yerine ve insanın yönelmesi gereken hedeflerine değin bir dizi öğreti geliştirir. Klasik etiğin temel soruları "İyi nedir?" ve "nasıl yaşamalı?" sorularıdır ve bu sorulara direkt ya da dolaylı bir biçimde yanıt verebilen en önemli olgu da dindir (Türkeri, 2009, s.35 - 36).

2. Etik Anlayışın Politik Düzlemde Yapısallaşması

Hititli yöneticiler yerel tanrıların kültlerine saygı göstermiş ve korumuşlardır. Krallar onların önemini azaltmaktan ziyade artırmaya yönelik bir politika izlemişlerdir. Bu sayede kendini ülkenin en yüksek dereceli rahibi yapan kral, önemli kült merkezlerinde gerçekleştirilen törenleri ya bizzat kendisi ya da nadiren ailesinden bir temsilci aracılığıyla yürütmenin adımını atmıştır. Kutsal işlere atfedilen değer, kralın halk üzerindeki hâkimiyetinin bir göstergesi haline gelmiştir (Sevinç, 2008, s.13-14). İnsanlar kralı ne derece memnun ederse, tanrıların da kendilerini aynı derecede memnun edeceği inancı halk içinde yerleşmesine yol açmış, bu da krallara kurban sunma, dua etme gibi eylemlerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Hititlerde krallar aynı zamanda başrahip, başkomutan ve baş yargıç olarak görev yapardı. Krallar geniş bir katılımın olduğu bayramlarda başrahiplik yapar, onun başkanlığında tanrılara dualar edilerek, kurbanlar verilerek ibadetler yerine getirilmeye çalışılırdı (Akçelik, 2018, s.59).

Kralın dini hayat üzerindeki etkinliği ele alındığında ise; meşruiyetini tanrılara borçlu bir kişi olması, tanrıların destekleri olmadan herhangi bir görevi gerçekleştiremeyeceği düşüncesinin toplumda hâkim olmasından kaynaklanıyordu. Bu çerçevede halkın tanrılara tapınmasını sağlamak ve onların sunuları noktasında çalışmalar yapmaya özen göstermek de kralın yükümlülüğündedir. Bu doğrultuda tanrılara inanma pratiklerinin kaynağında, onların destekleri olmadan yönetilmenin imkânsızlığı düşüncesi yatmaktadır (Kayaöz, 2019, s.106-107).

Ölen kralların tanrılaştığına inanan ve heykellerini yapan Hititlerde, tanrılaşan bu krallar devletin geleceğiyle ilgili etkilerini kaybetmez, aksine başlarına gelebilecek her türlü olumlu ya da olumsuz olaylarda da etkilerini sürdürürlerdi. İşte atalar kültü adını verdikleri ve bunun için kutsal mekânlar oluşturdukları ölü ruhlara kurban sunma ritüelinin nedeni de devletin devamlılığını ve kudretini sağlamak içindi (Özdemir, 2020, s.88). Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta ise, ülke yönetiminde etkili olan, Tavananna (ana kraliçe) adı verilen

kraliçelerdir (Özsoy, 2017, s.492). Hititlerde kralın yokluğunda ona vekâlet eden aynı zamanda kralların mühürlerinde adları da olan yine kralın başrahiplik unvanı gibi baş rahibelik unvanı bulunan Tavannalar da önemli bir yere sahiptir (Özsoy, 2017, s.492).

Hititlerde kendilerini tanrıların yeryüzündeki temsilcisi olarak gördükleri için krallar kanun koyma yetkisine sahip olduklarını düşünmüşler, toplumda da kanunların tanrıların isteğiyle yazıldığı inancı yaygınlaşmıştır. Hitit toplumunda hâkim inanış, tanrıların, var olan tüm varlıkların hakkını savunduğu görüşüydü (Özdemir, 2020, s.19).

Hititçe “ara” kelimesi “örf ve âdetlere uygun, doğru, yapılabilir, ayıp olmayan” anlamlarına gelmekteydi. Bunun başına olumsuzluk edatı “natta” getirilerek yapılması uygun olmayan ve ayıplanan bir durum belirtilirdi. Gelenekte “natta ara” olarak kullanılan bu söz “ayıp, geleneklere aykırı” anlamlarına gelmekteydi ve toplum ahlakına ve alışlagelmiş değer yargılarına aykırı durumları belirtmek için kullanılırdı. Kan dökmek, adam öldürmek, kurban malzemelerinin çalınması, Tanrı heykellerinin yere konulması, hamile kadınların bazı yemekleri yemesi, uğursuz olarak görülen belirli yerlerde uyuma gibi bazı eylemler “ayıp” olarak nitelendirilirdi. Dogma ve tabulardan kaynaklanan ve toplumda gelenek haline gelip yapılması uygun görülmeyen durumları ifade eden “ayıp” kelimesi idari yazışmalarda da yeri geldikçe kullanılıyordu. Zamanla bu ifade “yasak” kavramı için de kullanılmaya başlandı (Alkan, 2020, s.10).

Hitit yasa metinlerinin oluşturulmasında gelenek ve göreneklere yapılan uygulamaların etkisi olmuştur. Hitit yasa metinleri iki tableten oluşmuş, her bir kil tablet yüzer madde yani toplam iki yüz kanun paragrafını kapsamaktadır. Günümüze 186 madde olarak ulaşabilmiştir. (Karağuz, 2018, s. 9). Diğer yandan gelenekler ve günlük yaşama ilişkin birçok mesele de idari yazışmalara girmiştir. Domuz ve köpeklerin tapınaklara girmesinin yasaklanması, din adamlarının cinsel ilişkiye girdikten sonra yıkanmadan tapınaklara girmelerinin yasak olması, tanrılara sunulan sunakların çalınmasının yasaklanması, yakılan ateşlerin söndürülmesi gibi birçok günlük uygulamalar ve zorunluluklar idari yazı metinlerinde yer almıştır (Alkan, 2020, s.10). Hitit yasa paragrafları tetkik edildiğinde genel olarak ceza, aile ve iş hukuku ile alakalı olduğu görülmektedir (Karağuz, 2018, s. 11).

Bazı kaynaklara göre Hititler, egemenliği altındaki devletlere birtakım esneklikler sağlaması nedeniyle federal bir karaktere sahiptir. Bunun da, dini temeli çok güçlü olan Hitit devlet yönetiminin, diğer toplumların inançlarına ve tanrılarına hoşgörülü bir yaklaşım sergilemesiyle sonuçlandığı belirtilmektedir (Altunok, 2019, s.152). Doğaldır ki, bu akılcı politika sayesinde Hitit hükümler altındaki toplulukların devlete olan bağlılığı perçinlenmiştir. Devletin kuruluşundan önceki dönemde toplumsal yapının dağınıklığını gidermek ve kontrolünü sağlamakta tanrılar ve tanrıçalara tapınma eylemi belirleyici olmuş, toplumsal hiyerarşide Hititler en üst tabakada yer alacak şekilde planlanmıştır. Hititlerin yok ettikleri yerleşim birimlerine, fethedilen bölgelerden topluluklar ve maddi kaynaklar getirilmiş, böylece merkezi otoriteye bağlı yeni bir yapılanma oluşturulmuştur. Aile ilişkilerini de içerecek biçimde toplumsal yaşamın yeniden düzene konulması için kanunlar çıkarılmış, ekonomik ve sosyal sistem merkezi otoritenin belirlediği kurallar çerçevesinde yeniden şekillendirilmiştir. Hititlerin ekonomik ve sosyal yapıda oluşturduğu yeni uygulamalar çeşitli alanlarda kendini göstermiştir (Sevinç, 2008, s.13).

3. Sosyoekonomik Yapıda Etik Anlayışın Görünümleri

Hitit toplumunda kralın merkezi bir yapı oluşturmasındaki en büyük etken, tapınakların egemenliği altına tamamen girilmemesi ve özel mülkiyetin engellenmesidir. Böylelikle Hititler için çok önemli bir değer olan toprak, engellenmeye çalışılan özel mülkiyetin alanına girmiştir. Bu noktada, yerel tanrılar ile toprak arasında bir ilişkilendirme yapılacak olursa, yerel tanrıların bulunduğu yerleşimlerde az miktarda da olsa ürünlerin biriktirebildiğini, ama yine de hiçbir zaman gerçek bir birikime dönüşemediğini görürüz. Benzer şekilde küçük çaplı bağımsız evlerin bulunduğu yerlerde de artı ürünlerin saklanabildiğini, ama bunun da fazla olamadığını

söyleyebiliriz. Hititlerde toprağın her koşulda korunması ilkesinin ön planda olması, tanrı da olsa, önemli kişiler de olsa her zaman kısıtlayıcı bir bağlayıcılığı içerir (Kayaöz, 2019, s.110).

Her ne kadar tapınaklar tanrılar ve tanrıçaların gündelik gereksinimlerinin karşılandığı, devletin resmi dininin temsil edilerek bayram şenlikleri ve ritüellerin yapıldığı yerler olsa dahi, devlet gelirlerinin toplandığı hazine işlevi gören depolarıyla, zanaatkarların çalışma alanlarıyla, silolar, tablet arşivleri, tapınak görevlilerinin ikamet ettiği odalarıyla sosyoekonomik bir yapı niteliği taşımaktadır (Akçelik, 2018, s.57).

Hititlerin günlük uyguladığı rutin ibadetleri söz konusu değildi. Sadece belirli dönemlere özgü kurban, bayram merasimleri ve dualardan söz edilebilir, bu da ibadet kapsamındadır. Ancak temizlik, kimi dini ibadetleri yapmadan önce yapılması gereken zorunlu bir eylemdi. Hititler ibadet için tapınağa giderken bedenlerini tamamen yıkarlar ve temizlenirdi. Bu nedenle tapınakların girişinde yıkanma odaları bulunurdu (Özdemir, 2020, s.89).

Tarih boyunca bütün toplumlarda dini ve toplumsal açıdan önemli bir yere sahip olan bayramların Hititlerin toplumsal yaşamında da sayıca çok olduğu görülür. Genellikle tapınaklarda yapılan bayram törenleri, tanrılara karşı yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerin başında gelir ve yılın belli dönemlerinde kutlanarak tanrılarının himayesinin sağlanmasına aracılık eder. Bu bayramların yılın değişik dönemlerinde kutlanmasının birçok nedeni bulunur: Toprağın bereketinin artmasından bol hasat mahsulüne, yağmurların yağmasından kuraklığın ve kıtlığın yok olmasına, hayvanların çoğalmasından kralın gücünün artmasına ve ülkenin refahı ve zenginliğine değin bir dizi kutlama nedeni mevcuttur (Akdağ, 2018, s.28).

Hitit kraliyet arşivinde, öteki metinlerle kıyaslanamayacak ölçüde dini metinlerin olması, toplumun yılın önemli bir kısmını dini şenliklerin kutlanmasına ayırdığına işaret ediyor. Kral seferde olsa dahi şenliklere katılmak için geri dönüyor ve bu şenliklerin pek çoğunu bizatihi yönetiyordu. Kral, aynı şekilde başrahip de olduğu için bütün bayramlarda törensel yerini almak ve ritüellerin genel akışını idare etmek durumundaydı. Protokolde kralın yanında kraliçe ve prensler olurdu. (...) Krallık içinde yer alan pek çok kutsal mekânın ziyaret edilerek tanrılara saygıların sunulması ise şenliklerin temelini oluştururdu (Akdağ, 2018, s.29). Törenler sırasında tanrılar için farklı şekillerde ibadetler ve tazimler söz konusuydu; bunların belli başlıları ekmek, şarap, meyve, hayvan gibi sunular/adaklardan oluşan tazimlerdi (Akdağ, 2018, s.30). Hititlerde büyüklü küçüklü bayramların her ayrıntısı önemliydi ve harfiyen yerine getirilmesi için büyük çaba sarf edilirdi, en küçük bir detayın bile atlanmaması gerekirdi, çünkü törenler halkın kendini tanıya adamasının en önemli aracıydı (Akdağ, 2018, s.31).

Hititlerde bu ritüellerin önkoşulu bedensel ve ruhsal arınmadır ve bunun nedeni, tanrılar tarafından cezalandırılmama isteğidir. Özetle, tanrılarının evi kabul edilen tapınaklara girebilmenin, tanrılarla özdeşleştirilen kralın huzuruna çıkabilmenin, dua edebilmenin, kurban sunabilmenin yolu suyla yıkanmak, bedensel ve ruhsal olarak temizlenmekten geçmektedir (Murat, 2012, s.126).

Hititlerde tinsel ve bedensel temizliğe ne denli önem verildiği tapınak görevlilerine yönelik bir direktif metninde de açıkça görülür. Metindeki direktiflerde görülen odur ki, tapınakta görevli olan mutfak beyleri her zaman yıkanmalı, saç-sakal ve tırnaklarını kesmeli, giyeceklerini de temiz tutmak durumundadır. Bununla birlikte, metinde, bir domuz veya köpeğin mutfak kaplarına yaklaştırılması da istenmez, tıpkı mutfak beyleri gibi mutfak eşyaları da temiz olmalıdır. Böylelikle tanrılara sunulan ekmek ve içki manevi olarak kirden korunur, tanrılar da kızdırılmamış olunurdu (Murat, 2012, s.126). Yine metinlerde gördüğümüz bir başka olgu da, kadınlarla cinsel ilişkide bulunmanın dinsel açıdan kirletici sayılmasıdır. Eğer ki bir kişi cinsel ilişkide bulunmuşsa, tanrılarının önüne çıkabilmesi için gerekli arınma işlemlerini yapmak zorundaydı (Özdemir, 2020, s.87).

Şenlikler ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerinde, yani mart ile ekim arasını kapsayan dönemde gerçekleştirilirdi. Hitit halkının bir gayesi ve beklentisi olurdu bu şenliklerde. Genellikle bu beklentiler; yağmurun yağması, baharın gelmesi, toprağın canlanması, hayvanların artması ve bereketli bir hasat gibi tanrıların cömertliklerine erişmekti. Tanrılara saygı göstererek, onlarla doğru ve sürekli bir bağ kurmak ise halkın temel amacıydı. Çünkü bu sayede tarlaların ve hayvanların verimliliği artırılabilir, krallık ve hanedanın tanrısal korunması gerçekleştirilebilir, askeri seferlerde ordular başarı sağlayabilir ve tüm ülkenin refaha kavuşması da ancak böyle mümkün olabilirdi (Akdağ, 2018, s.29).

Hititlerde toplumsal tabakalaşmanın en üst tabakasında ailesi ile birlikte kral ve kraliçe yer alırdı. Bir hayli geniş olan bu grup, 'sallihassatar' (Büyük Aile) olarak adlandırılırdı. "Büyük" ifadesi her zaman kraliyetle özdeşleştirilirdi (Sevinç, 2008, s.23). Hitit uygarlığının ilginç özelliklerinden biri de kadın erkek eşitliğinin söz konusu olmasıydı. Mezopotamya'da erkeklerin baskısı altında yaşayan kadın Hitit ülkesinde belli bir saygınlığa sahipti. Kraliçeler nerede ise krallar kadar haklara sahipti. Harem yalnız sarayda vardı, halk arasında ise çok eşlilik söz konusu değildi (Akurgal, 2021, s.77).

Asiller, genellikle devletin en yüksek memuriyetlerinde görev alırlar; sözgelimi, hazineدارların başı, saraylıların başı, asa taşıyıcıların başı, saray muhafızlarının başı, binbaşı, içki sunucuların başı, evin babası gibi unvanlar taşırlar ve saray kadrosunda görevler üstlenirlerdi. Hititlerde, saraydaki hayat ve asillerin görev bölüşümü konusunda köklü bir geleneğe sahiptir. Kralların ve sarayların Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nden bu yana varlığı bilindiği için, Hititlerin Hattuşa'daki saray ve saraylılık kavramını önceki kuşaklardan aldığını ve onların geleneğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz (Sevinç, 2008, s.24).

Hititlerde yönetici pozisyonunda ve idari işleri kontrolünde tutma noktasında bu büyük ailenin yerli halktan üstün tutulması, Anadolu'daki halk üzerinde hâkimiyet kurmaya dönük bir politika olarak yorumlanabilir. Ülkedeki yerli halk üzerinde tahakküm kuran Hitit Devleti, hâkim bir sınıf ortaya çıkarmıştır (Sevinç, 2008, s.25).

Hitit toplumu özgür ve köle olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında ise üç sınıftan bahsedilebilir. Söz konusu sınıflardan ilki üretime faal olarak katılmayıp sahip olduğu mülklerden elde ettikleri gelire yaşayan seçkinler sınıfıdır. İkinci olarak, mülkleri olan ve kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız ekonomik üretim yapan aileler yahut şahıslar sınıfı mevcuttur. Hitit ekonomisi ağırlıklı olarak tarım, zanaat kapsamında mesleki icraat ile üretim, ticaret ve savaş ganimetlerine dayanmaktadır. Hititlerde tarımsal üretimin bu denli önemli olmasının nedeni, krallıktaki diğer kasabaları bir yana bırakacak olursak, Hattuşa gibi büyük bir kenti beslemek için gereken yiyecek miktarının genişliğidir. Ancak bunun dışında, balıkçılık, terzilik, fırıncılık, marangozluk, hekimlik, kuyumculuk, inşaatçılık, duvarcılık, beççilik, ayakkabıcılık, dokumacılık, bakırcılık, aşçılık, çırpıcılık, bay ve bayan meyhaneciliği, kapıcılık ve çömlekçilik gibi mesleklerin varlığı, bize tek geçim kaynağının çiftçilik olmadığını da gösteriyor. Saray ve tapınak görevlilerinin tam gün çalıştırılmasının nedeni ise, çalışma alanları ile yaşam alanlarının aynı olmasıdır (Cesur, 2014, s.61).

Özgür insanlar genellikle kırsal kesimde yaşamakta mülkiyet haklarının olmadığı toprağı işlemek ve geliriyle kralın her yıl belirli dönemlerde gerçekleştirdiği askeri seferlere kaynak yaratmakla, hatta bizzat katılmakla yükümlüydüler. Bu insanlar aynı zamanda kraliyet yasalarına göre kamu işlerinde de çalışmak zorundaydılar. Kölelerin büyük çoğunluğu ise kraliyet tarafından fethedilen topraklardan getirilmekte ve tarım topraklarında çalıştırılmaktaydılar. Mevcut hakları hür insanlara kıyasla alabildiğine sınırlı olan kölelerin üretim karşılığında elde ettikleri kazanç hür insanların kazancıyla karşılaştırıldığında ise, hiç denecek kadar azdı (Sevinç, 2008, s.31).

Ataerkil aile yapısının var olduğu Hitit toplumunda, baba, aile içinde otorite sahibi bir figürdür. Öyle ki, kız evlat evlendirileceği zaman, 'kız verme' yetkisi direkt babadadır. Ayrıca

baba, başka bir ailenin oğlunu öldürmesi durumunda kendi oğlunu o aileye verme otoritesine sahiptir. Öte yandan Hititlerde kadınların, kocalarına ait bir mülk olarak görülmediğini, kızının kiminle evleneceği konusunda fikir beyan edebildiğini de söylemek mümkündür (Özdemir, 2020, s.107).

Sonuç

MÖ 2 binli yıllarda Anadolu'da siyasal bir birlik kuran Hititler, zamanla Yakındoğu'da, Mısır ve Mezopotamya karşısında önemli bir devlet olmuşlardır. Asurluların ticarete hâkim olduğu bir çağda, Anadolu'daki yerli kültürün, Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile ticaret ilişkilerinin yoğun bir şekilde gerçekleşmiş olması sonucunda yeni bir sentez ortaya çıkmıştır. Bu sentez "Anadolu üslubu", Hitit üslubu olarak tanımlanan sanatsal türün başlangıcını oluşturur. (Cesur, 2014, s.57-58).

Engin hoşgörü politikası izleyen Hititler, birbirinden oldukça farklı toplumların inançlarını tek bir coğrafyada eriterek, kendine özgü bir inanç mozaği oluşturmuştur (Akçelik, 2018, s.54). Hitit toplumunun Anadolu'da değişik kültürlerle iç içe yaşaması inanç sistemini etkilemiş, böylelikle farklı kültürlerin etkileşimi politeist bir dinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Hititlerde ölümden sonraki bir hayata inandıklarını gösteren uygulamalarla karşılaşmaktadır. Halktan insanlar öldükten sonra yerin altına gömülürken, krallar ise öldükten sonra tanrılaşır ve tam tersine gökyüzüne yükselirlerdi (Demirci & Falay, 2016, s.54). Kendilerini başkomutan ve baş yargıç olarak gören Hitit kralları, aynı zamanda da başrahiptir. Bayramlarda başrahip sıfatıyla tanrılara dualar edip onlara sunular yaparak ibadetlerini yerine getirirlerdi (Akçelik, 2018, s.59).

Resmi olarak Hitit toplumu özgür ve köle olmak üzere iki temel kategoriden oluşuyordu, ne var ki ekonomik açıdan bakıldığında üç sınıftan müteşekkildi. Birincisi seçkinler sınıfıydı, aktif olarak üretime katılmazlardı. İkinci olarak, mülkleri olan ve kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız ekonomik üretim yapan aileler yahut şahıslar sınıfı mevcuttur. Üçüncüsü ise kölelerdir.

Kırsal kesimde yaşayan özgür insanlar mülkiyet haklarının olmadığı toprağı işlemekten sorumluydular. Aynı zamanda kralın belirli dönemlerde gerçekleştirdiği askeri seferlere kaynak yaratmakla, hatta bu seferlere katılmakla yükümlüydüler. Bu insanlar Hitit yasalarına göre kamu işlerinde de çalışmak zorundaydılar. Kölelerin ise özgür insanlara göre hakları oldukça sınırlıydı.

Sonuç olarak denilebilir ki Hititlerdeki din ve inanç dünyası etik anlayışlarına kaynaklık ederek gündelik yaşam pratikleriyle ahlaki kurallar şeklinde politik ve sosyoekonomik düzenlerde yapılaşmaktadır. Hiç kuşkusuz, bu durum dönemin diğer kadim toplulukları için de geçerlidir. Hititleri farklı kılan öncelikli olarak içinde buldukları coğrafyanın, ticari ve siyasi ilişkilerin dini düşünce ve inanç dünyaları üzerinde etkili olmasıdır.

Bir diğer deyişle Hititler Anadolu'da daha sonra Hellen ve Roma çağlarında görülecek olan synkretizm, yani farklı dinleri birbiriyle kaynaştırma tutumuna başvurarak, inanç dünyasını federatif bir anlayış içerisinde bütünlüğe ulaştırmanın yolunu bulmuştur (Akurgal, 2021, s.79).

Din ve inanç dünyaları toplumların etik anlayışlarına kaynaklık ederek toplumsal pratikler üzerinde etkili olurken aynı zamanda toplumların farklı kültürel örüntülerle kurdukları ilişkiler de dini düşünce ve inanç dünyaları üzerinde etkili olur. Hititlerin ayırıcı özelliği bulunduğu coğrafyada geçiş yolları üzerinde bulunmasından kaynaklı ticari ilişkilerin ve Mısır/Mezopotamya uygarlıkları ile girilmiş savaş veya barış süreçlerindeki yoğun etkileşimin sonucu ortaya çıkan sentezin üzerine kurulu bir etik anlayışa sahip olmasıdır.

Kaynakça

- Akçelik, S. (2018). Hitit dininin niteliksel özellikleri. *Kafdağı Dergisi*, 3(1), 52- 70.
- Akdağ, Ö. (2018). Hititlerin tanrılarını memnun etme yöntemleri ve bunun Hitit arkeolojisine yansımaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 23- 36.
- Akurgal, E. (2021). *Hatti ve Hitit uygarlıkları*. Ankara: Phoenix Yayınları. 2. baskı.
- Alkan, G. (2020). *Hitit ve Tevrat hukuklarında ortak ceza yasalarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Alp, S. (2000). *Hitit çağında Anadolu çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Altunok, M. (2019). Hititler: Boğazköy'den yükselen bir yönetim güneşi. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 6 (11), 147-160.
- Cesur, M. (2014). *Türkiye'de yapılan bilimsel çalışmalara göre Hititlerde kölelik kültürü hukuku ve müessesesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Demirci, K. & Falay, B. (2016). Ana hatlarıyla Hitit dini. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(1), 35- 60.
- Karağuz, G. (2018). *Hitit kil kitaplığından seçmeler 3 Hitit yasaları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Karağuz, G. (2021). *Hitit mitolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kayaöz, H. (2019). Hitit medeniyetinde din anlayışı üzerine bir değerlendirme. *Asia Minor Studies Journal*, 7(1), 106- 114.
- Murat, L. (2012). Hititlerde su kültürü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), 125- 158.
- Özdemir, H. (2020). *Hitit kültür ve dininin günümüz Anadolu kültürü ile benzer yanları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Özsoy, S. (2017). Hitit döneminde inşa edilen su yapılarının bilimin tarihsel gelişimi açısından değerlendirilmesi. *Mavi Atlas*, 5(2), 489- 501.
- Pieper, A. (2012). *Etiğe giriş*. (Veysel Atayman & Gönül Sezer Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2. basım.
- Sevimli, Ş. (2005). *Anadolu uygarlıklarında temizlik kavramı ve uygulamalarının evrimi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Sevinç, F. (2008). Hititlerin Anadolu'da kurdukları ekonomik ve sosyal sistem. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 11-32.
- Türkeri, M. (2009). Din felsefesi tarihinde etik sorunu. *DEÜİFD*, (30), 35-52.
- Usta, A. (2011). Kuramdan uygulamaya kamu yönetiminde etik ve ahlak. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 39-50.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.